

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
FEN – EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ
BİTİRME ÖDEVİ

ŞANLI URFA MAHALLİ FOLKLORUNDA
SIRA GECELERİ GELENEĞİ
MİKRO SOSYOLOJİK ANALİZİ

DANIŞMAN
Yrd.Doç. Dr. Mehtap YEŞİLORMAN

HAZIRLAYAN
Mahmut KAYA

ELAZIĞ - 2000

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ
BİTİRME ÖDEVİ

ŞURKAN Kütüphanesine, kültürel faaliyetlerin
devamı dileğiyle---

Mahmut Kaya

ŞANLI URFA MAHALLİ FOLKLORUNDA

SIRA GECELERİ GELENEĞİ

MİKRO SOSYOLOJİK ANALİZİ

ŞURKAN KÜTÜPHANESİ	
1784	

Kabul edilmiştir

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Mehtap Yeşilorman

Hazırlayan: Mahmut Kaya

ELAZIĞ 2000

Geçmişe duyulan özlem, eski günleri ve o günlerdeki hayat tarzını arayış insanın, insan oluşundan mı, yoksa gün geçtikçe içinde bulunduğumuz yaşlı dünyamızın bozulup gizemini ve büyüsunü kaybetmesinden mi kaynaklanıyor?

Bu soruya verilecek cevap şüphesiz çok çeşitli olacaktır. Ancak, yaygın bir kanaattir ki dünyanın düzeni sürekli değişiyor ve değiştiriliyor. Bu değişiklikler dünya içersinde yaşayan tüm canlıların yaşamlarını yakından etkiliyor. Bu değişime ister modernizm, ister yeni dünya düzeni denilsin şurası açıktır ki insan sürekli dününü aramakta ve dolayısıyla içinde bulunduğu zamanda rahatsız olmaktadır. İşte insanın bu rahatsızlıklarından biri de geleneğin tahrip edilmesi ve onun her geçen gün toplum hayatından uzaklaştırılmasıdır. İnsan hayatını düzenleyen ve yönlendiren dinamiklerden biri olan geleneğin, erozyona uğra(tıl)ması, bozulan toplumsal ilişkilerin ve insanlarda başlayan yabancılaşmanın önüne geçilmesi için gelenek ve onun kurumlarını yeniden ihya edilmesi gerekmektedir.

Büyük bir dönüşümün görüldüğü ülkemizde ve özelde Şanlı Urfa'da, değişim ve sosyo-kültürel dengenin sağlanması toplum kesimlerince değişimin kabullenilmesini doğuracaktır. Dolayısıyla toplumun desteğiyle olacak bir makro değişim daha kolay ve sağlıklı olacaktır. Bu anlamda toplumsal hassasiyet ve değerleri de göz önünde bulundurmak gerekir.

İşte "Şanlı Urfa Sıra Geceleri Geleneği" adlı bu çalışmamızın amacı değişim ve dönüşümün, ülkemizin genelinde hızlıca olduğu bir dönemde "Geleneğin ihyasından, geleceğin inşasına" ilkesini göz önünde tutarak Şanlı Urfa'ya özgü olan sıra geleneğini tanıtmak ve toplumsal fonksiyonelliğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda geleneğin canlandırılması ve yaygınlaştırılmasına bir katkı sağlayacak ise bu çalışma amacını bulmuş

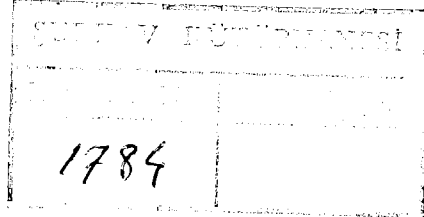
olacaktır. Şunu da hatırlatmak gerekir ki, gelenek ve onun kurumlarının ihya edilmesi için tüm Urfalı ve Urfa severlere büyük görevler düşmektedir.

“Şanlı Urfa Sıra Geceleri Geleneği ve mikro sosyolojik analizi” çalışmasında sıra geleneğinin özünden öğrenme imkanı sağlayan kaynak kişilere ve kaynak kişilerle görüşmemizi sağlayan başta Mehmet Oymak Hoca’ya ve onun çevresindeki bütün sıra sevenlere, Sabri Kürkçüoğlu’na, çalışmanın metot ve teori kısmında bana ön ayak olan tez danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehtap Yeşilorman’a, bu çalışmanın verdiği stres ve yorgunluk anında beni motive eden bütün ev arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma bitirme ödevi formatında olup eleştiriler ve değerlendirmelerin bu ışıta yapılmasının ve bütün eksiklik ve hataların hoş görülmesini dilerim.

Mahmut Kaya

Elazığ 2000

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	Sayfa
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Metodu	2
1.1.1 Araştırmanın Konusu	3
1.1.2 Araştırmanın Amacı	3
1.1.3 Araştırmanın Sınırları	3
1.1.4 Araştırmanın Veri Toplama Tekniği	4
2. ŞANLI URFA TARİHİ VE SOSYO-KÜLTÜREL YAPISININ ANALİZİ	5
3. BİR GELENEK OLARAK SIRA GECELERİ	9
3.1. Gelenek-Sıra-Kültür	9
3.2. Sıra Geleneğinin Tarihi Kaynağı Oluşum Ve Niteliği	10
3.3. Sıra Geleneğinin Uygulanışı ve İşleyişi	14
3.3.1. “Çıra Yandırma” Ve Sıranın Başlatılması	14
3.3.2. Sıra Geceleri Geleneğinde Sohbet Faslı	15
3.3.3. Sıra Geceleri Geleneğinde Yemek Faslı	16
3.3.4. Sıra Geceleri Geleneğinde Müzik Ve Oyun Faslı	18
3.3.5. Gecenin Bitirilişi	19
3.4. Sıra Grupları Norm Ve Değerleri	19
3.4.1. Sıra Gruplarında Hiyerarşi Ve Grup Faaliyeti	20
4. TABAKALAŞMA VE SIRA GELENEĞİ	21
4.1. Statü Ve Roller Açısından Sıra Geleneğinin İşlevi	22
4.2. Sosyal Güç Olarak Sıra Geleneği	22

4.3. Sıra Geleneği: Eğilimlerin Ve Zevklerin Tabakalaşması	23
5. KÜÇÜK GRUPLAR SOSYOLOJİSİ VE SIRA GELENEĞİ	24
5.1. Küçük Gruplar – Sıra Grupları Oluşum Ve Amaçları	24
5.2. Sıra Gruplarının Norm Ve Değerler Sisteminin Kökeni	25
5.3. Sıra Gruplarında Hiyerarşi Ve Otoritenin Dağılımı	26
5.4. Sıra Gruplarında Etkileşim Süreçleri	27
5.5. Referans Grubu Olarak Sıra Grupları	29
6. SOSYALLEŞME VE SIRA GELENEĞİ	30
6.1. Sosyalleşmenin Boyutları	30
6.2. Sosyalleşme Araçları ve Sosyalleşme Aracı Olarak Sıra Grupları	31
6.3. Model Kimlik Mekanı Olarak Sıra Ortamı	32
6.4. Bir Sosyalleşme Kurumu Olarak Sıra Geleneği	33
7. TOPLUMSAL KONTROL VE SIRA GELENEĞİ	34
7.1. Sıra Geleneğinin Yaptırım Ve Kaynağı	34
7.2. Kişiler ve Gruplar Arası Uyum Ve Kontrol İşi	35
7.3. Sapma Davranışı ve Sıra Geleneği	36
8. GÜNÜMÜZDE SIRA GELENEĞİ VE SORUNLARI	38
8.1. Eski-Yeni Farkı	38
8.2. Sıra Geleneğinin Yozlaştırılması ve Medyanın Etkisi	39
9. SONUÇ VE ÖNERİLER	41

KAYNAKLAR

1. GİRİŞ

Anadolu şehirlerinin her biri, tarihten çeşitli izler taşır. Bir sınır şehri olan Şanlı Urfa'da yoğun medeniyet motiflerini bağrında barındırır. Gelenek ve dini hayatın kendini aşırı derecede gösterdiği bu şehir, insanoğlunun yaşama dair yapıtlarını bir zenginlik olarak topluma sunar. İşte Sıra Geceleri Geleneği, bu topraklar üzerinde yaşamış toplulukların bir ürünü olarak, Şanlı Urfa insanın hayatında yer edinmiştir.

Şanlı Urfa insanının hayatında, yaygın bir şekilde ortaya çıkan Sıra Geleneği, toplumsal fonksiyonuyla bu çalışmada araştırma konusu olarak seçilmiştir. Geleneğin bir kurum olarak, toplumsal hayatın ahengini koruması ve toplumsal bütünlüğe katkıda bulunması, ilgi odağı olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, bir gelenek olarak sıranın işleyişi ve fonksiyonu, sosyolojik kuram ve kavramlarla analiz edilerek, Şanlı Urfa toplumundaki yeri irdelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, tanıtıcı; monografik bir çalışma olduğundan amaç, hipotez testi değil, hipotez oluşturacak bilgileri ortaya koymaktır. Dolayısıyla, araştırma hakkında yazılı kaynağın yeterli olmaması, alanda kaynak kişilerden mülakat yoluyla ve sıra gruplarının gözlemi neticesinde veriler toplanmıştır. Kaynak kişilerin verdiği bilgiler, sistematik bir biçimde değerlendirilerek kayda geçirilmiştir.

Sıra Geleneği ülkemizde farklı yerlerde, farklı tarzlarda uygulanıyor olmasına rağmen, bu çalışmada "Şanlı Urfa Sıra Geceleri" formu ile incelenmiştir.

1.1 ARAŞTIRMANIN METODU

Her faaliyet bir düzeni ve bir yolu gerektirir. Tıpkı böyle bilimsel çalışmalarda belli bir düzene göre yapılır. Bu düzen ve takip edilen yol, araştırılan olgunun metodudur.

Metod; çalışmaya bir plan ve sistematiklik kazandırır, sistematiklik de kişiyi karmaşıklıktan kurtarır. Neyi, niçin araştırdığını bilmeyen bir araştırmacı, amacına ulaşmaz.

Bilimsel araştırmalar, yapılış amacına göre teorik ve uygulamalı olmak üzere iki çeşittir. Teorik araştırmalar, makro düzeyde bir yaklaşımı içerir. Toplumların evrimi, kalkınmaları, ekonomik gelişmeleri vs. Teorik çalışmalar, bilimin gelişmesine katkıda bulunur.

Uygulamalı araştırmalar ise, daha çok belirli bir toplumsal olguyu, tasvir ve onu çözümüne yönelik yaklaşımlarda bulunur.

Her iki araştırma yöntemleri, kendine has teknikler kullanarak veriler toplar. Bu noktada, uygulamalı araştırma kapsamında monografik bir çalışma olan Sıra Geceleri Geleneği, gözlem, mülakat ve belge taraması teknikleriyle araştırılmıştır. Uygulamalı araştırmalarda, mülakat yapılırken standart kalıp sorular yoktur. Araştırmacı, görüşülen kişiden detaylı bilgi almak için, soruları sürekli açar, genişletir. Mülakatlardan elde edilen verilerin sistematikleşmesi, verilerin düzenli olarak işlenmesine ve bilimsel yöntemle analiz edilmesine bağlıdır. Bu araştırmada, bu bilimsel yol takip edilmiştir. Görüşülen kaynak kişilerden elde edilen veriler sürekli gözden geçirilerek ortalama sonuçlara ulaşılmıştır.

Sıra Geceleri Geleneği, adlı bu çalışma hipotez testine değil, daha ziyade hipotez kurulmasına yönelik bir amacı taşır. Araştırma, ilk boyutuyla geleneği tasvir ve tanıtmaya, ikinci boyutuyla geleneğin mikro sosyolojik analizine doğru bir düzeni takip eder. Birinci bölüm için alanda veriler toplanırken, ikinci bölüm için sosyolojinin kuram ve kavramlarından yararlanılmıştır.

1.1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU

Modernizm, tüm toplumlara dayattığı “modern hayat tarzı” ile Yerel ve Bölgesel kültürleri ve onun dayandığı toplumları, tek düze bir kalıba sokmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, Modernizm ve Gelenek karşı karşıya gelmiştir.

Bu çalışmada, hızlı ve yoğun bir tarzda kendini modernleşme rüzgarlarına kaptırılmış olan ülkemizde, Şanlı Urfa yöresinde mahalli bir gelenek olan “Sıra Geceleri Geleneği” konu olarak ele alınmıştır.

Geleneğin, Şanlı Urfa toplumsal hayatında yaygın bir şekilde yaşanıyor olması ve toplumsal fonksiyonelliği, onun araştırılmasına ilgiyi arttırmıştır.

1.1.2 ARAŞTIRMANIN AMACI

İncelenen her olgu; beraberinde bir amacı ve niyeti de getirmektedir. “Sıra Geceleri Geleneği” adlı çalışmamızın amacı, hızla deđiŐen toplumumuzda genelde geleneğin; özelde Şanlı Urfa folklorunda ortaya çıkan sıra geleneğinin değişim karŐısındaki gücü, tepkisi ve yapısını nasıl koruduğunu ortaya koymaktır.

Yerel kültürde görülen “Sıra Geceleri Geleneği” olgusunun yapısı, işleyişi, işlevi ve toplumla olan aliŐveriŐini incelemek, araştırmanın diğer bir amacıdır. Aynı zamanda mikro sosyolojik bir analizi içeren bu araştırma, sıranın dayandığı sosyo-kültürel arka planı da incelemeyi esas almıştır.

1.1.3 ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

“Sıra Geceleri Geleneği”, farklı yerlerde, çeşitli tarzlarda uygulanmasına karşın bu çalışmada Şanlı Urfa’daki uygulama tarzı esas alınarak araştırma sınırlandırılmıŐtır. Geleneğin, mikro sosyolojik boyutuyla analizi Şu sınırları kapsamaktadır; Sıra Geceleri Geleneğinin sosyalleşme, tabakalaşma, sosyal kontrol, grup ilişkileri, geleneğin dn ve bugünü arasındaki sosyolojik farklar, geleneğin dejeneresi kapsama alınan konular arasındadır.

1.1.4 ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Çalışmanın uygulamalı bölümünde –geleneğin yapısı, işleyişi vs- mülakat, gözlem, kaynak taraması teknikleri kullanılmıŐtır. Mikro sosyolojik analizi kapsayan bölümünde ise, matbu kaynaklardan, genel sosyolojiyle ilgili kavram ve kuramların taranması tekniğiyle veriler elde edilmiŐtır.

ŞEHR-İ RUHADIR BU

Bilâd-ı hayr-ı halkillah olan şehri Ruhadır bu

Zülâl-ı mucizi cari makam-ül enbiyadır bu

Hicaz-ı kutsiden gayr-i makamlardan ulâdır bu

Letâfette, zerafette müzeyyen dil kûşadır bu

Bu mevlüd-ü Halilulah bu ceddül enbiyadır bu

Halile ateşi berden selâm eden Ruhadır bu

NABÎ

2. ŞANLI URFA TARİHİ VE SOSYO-KÜLTÜREL YAPISININ ANALİZİ

Şanlı Urfa, jeopolitik konumu nedeniyle, tarihte birçok medeniyet ve topluma beşiklik etmiş bir kenttir. İki nehir arasında (Mezopotamya) olmasından dolayı, çeşitli milletler tarafından hep savaş unsuru olarak algılanmıştır. Bir sınır şehri olması, bu durumu daha da alevlendirmiştir.

Urfa'nın tarihi hakkında yapılan arkeolojik çalışmalarda şehrin MÖ 8000 yıllarından itibaren yerleşim birimi olarak kullanıldığı ortaya konulmuştur. (Oymak, ? :4) Çok eski zamanlardan itibaren insanların yerleştiği bir şehir olan "Urfa'nın 3000 yıllık bir geçmişi"nin olduğu söylenmektedir. "İslam tarihçisi Ebul Faraca göre, Urfa tufandan sonra Hz. Nuh'un kurduğu 18 şehirden biridir." (Maraş, 1997:20)

Urfa ve Harran civarında birçok devlet hüküm sürmüştür. Bunlar; Sümer, Akad, Hitit, Babil, Kalde, Hurri, Mitanni, Aram, Med, Pers ırklarından oluşan devletlerdi. (Oymak, ? :4)

Urfa'nın coğrafi ve siyasi konjonktüründen dolayı, sürekli el değiştirmesi buradaki kültür ve değerlerin zenginleşmesini doğurmuştur. "Urfa" adı, bölgede hakimiyet kurmuş olan Sümerlere dayanmaktadır. Sümerler, şehirlere veya etrafı sur veya hendekle çevrili kentlerine UR derlerdi. (Oymak, ? :5) Gerçekten de Urfa Kalesi etrafı derin hendeklerle çevrili yüksek surlara sahiptir. Başka rivayetlerde Urfa'nın "Şehir, su, güzellik ve bahçelik" anlamına gelen ORHEİ, VURHAI, EDESSA, KALIRU, OSROENE, ORRPİ gibi isimler aldığı tarihi kaynaklarda geçmektedir.

(Oymak, ? :5) Daha sonraları Arapların hakimiyetinde şehir, “Diyar-ı Mudar, Ruha, Reha ve son olarak Urfa” şeklinde nitelendirilmiştir.

Kurtuluş Savaşında, bölgedeki halkın Fransızlara karşı verdiği mücadeleden dolayı “Şanlı” ünvanı olarak şehir “Şanlı Urfa” diye anılmaya başlanılmıştır. (1984) Bölgede Urfa aynı zamanda “Peygamberler şehri” olarak da anılır. Bunun sebebi “Adem peygamberin Harran’da yaşayıp toprağı ilk Harran’da sabanla sürdüğü, Hz. Eyyüb’ün, Hz. İsa’nın Urfa’ya geldiği, Hz. İbrahim’in Urfa’da doğup Nemrut’la mücadele ettiği, Hz. Şuayp ve Hz. Musa’nın da Harran’da bir süre yaşadıkları inancı ve tarihi kalıntılardır.” (Maraş, 1997:100) Bu nedenle Urfa toplumsal yapısında, “din” baskın bir öğedir. Urfa tarihinin bu akışı, bize Urfa toplum ve kültür hakkında ip uçları vermektedir. Sosyal yapı ve kültür unsurlarının nasıl oluştuğu ve değiştiğini anlamak bu yolla daha kolay olmaktadır. Urfa’nın birçok topluma yuva olması, onun kozmopolitik yapısının temellerini oluşturmaktadır. Toplumsal hayatın oluşması, hakim ilişkilerin yönü şüphesiz sosyal hayat-coğrafya ilişkisiyle ortaya çıkar. Urfa’nın ikliminin karasal olması, geniş ovalara rağmen sulama imkanlarının sınırlı olması, yıllarca bölge halkının hayat tarzını ve gelişmişliğini etkilemiştir. Tarım, gereken verimi vermeyince ticaret ve hayvancılık yöre halkının geçim kaynağı olmuştur. Ortadoğu ve Ön Asyayı birbirine bağlayan bir köprü olması dolayısıyla ticaret, yörede büyük oranda gelişkindir. Ancak, zamanla sınırların değişmesi ve çeşitli kanunlar nedeniyle sınır ticareti zayıflamış, buna tepki olarak kaçakçılık yaygınlaşmıştır. Üretim ilişkilerinin büyük oranda tarım ekonomisine dayanması, bölgede geleneksel hayat tarzını; aşiretçilik ve ağalık sistemini de beraberinde getirmiştir. Geleneğin etkisi toplumsal hayatın her unsurunda hakim öğedir. Doğum, evlenme, çocuk yetiştirme, ölüm törenleri, toplumsal ilişkiler hep geleneğin etkisi altındadır. Aşiretçilik ve ağalık da kendine has bir gelenek oluşturmuştur. Sosyal prestij kaynağı, sayıca (insan) ve mülkçe fazla olan bir aşirete mensup olmakla, eş anlamlıdır. Tabakalaşma; saygınlık, ekonomik güç ve statüye göre (ağa, şeyh, aşiret reisi) şekillenmiştir. Kırsal alanda en saygın kişi, aşiret reisi ve çoğu zaman aynı anda ağa olan kimsedir. Ancak bu değerlerin eşit oranda şehir merkezinde olduğunu söylemek güçtür. Kırsal kesime oranla şehirde bu tabakalaşma tarzı başkalaşmıştır. Gelenek yine şehirde de en başat ve yaygın öğedir. Tarım ekonomisinin insan ilişkilerini bu derece etkilemesinin yanı sıra, bölgenin sıcak iklimi ve “peygamberler şehri” oluşu Urfa insanının samimi, sıcak kanlı ve sempatik bir karaktere sahip olmasını sağlamıştır. Dostluklar ve beraberlikler Urfa toplum hayatında çok mühimdir. Bu, yörenin atasözlerine de yerleşmiştir:

“Dostlîh dağca, hissap kılca

Dostlîh pazara keder değıl, mezara keder”*

Urfa’nın demografik yapısı hep yoğun olagelmiştir. “1927 yılında, ilin nüfusu 200. 000 iken 1980 yılında 600.000’i aşan bir durumla ülke genelinde 27. sıraya girmiştir. (Maraş, 1997:70) 1950’li yıllara kadar nüfusun yoğunluğu kırsalda iken tarımda makineleşme, miras yoluyla toprakların parçalanması ve kan davaları yüzünden şehre göç başlamıştır. Böylece merkezde bir yığılma oluşmuş ve gecekondulaşma başlamıştır. Şehre göç, beraberinde tabakalaşma ve sosyal prestij kaynağının değişmesini de getirmiştir. Nitekim kırsal alanda ağalık ve aşirete mensubiyet, tabakalaşmayı belirlerken şehirde bu ayrım yerini “köylü-şehirli” ayrımına bırakmıştır.

* Dostluk dağca hesap kılca

* Dostluk pazara (çarşı) kadar değıl, mezara kadar

Sonradan göç edip şehre yerleşenler apartmanlarda oturunca, avlulu evlerde yaşayan ve merkezden uzak mahallelerdeki kesime “köylü”, şehir merkezinde ve apartmanda yaşayanlara “şehirli” denilmiştir. (Maraş, 1997:70) Bu durum, toplumsal grupları bir soğukluk ve zıtlasmayı doğurmuştur. “Köylü-şehirli” kavramlarına yüklenen anlam, zamanla gruplara arasında itici bir öge olmuştur.

Urfa toplumsal hayatı ve kültür öğelerini büyük oranda etkileyen yeniliklerden biri de muhakkak ki GAP Projesi ve onun Urfa’yı ilgilendiren boyutudur. “ Güneydoğu Anadolu Projesi olarak biline Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurulmakta olan barajlar ve hidroelektrik santralleri ve sulama sistemlerini ve yörede yapılacak tarımsal, sanayi eğitim, sağlık vb. hizmetlerini kapsayan GAP elektrik enerjisi ve sulama (Atatürk Barajı) boyutuyla Urfa yöresinin ilgilendirmektedir. (Maraş, 1997:34) Daha önce kuru tarım tekniklerinin uygulandığı bölgede, 1995 yılında suyun gelmesiyle uygulanan tarım tekniği değişerek sulu tarım, ötesinde seracılık ve sebze yetiştiriciliğine dahi geçildi. Atatürk Barajının devreye girmesiyle birlikte tarımın yanında, sosyal hayat ve kentleşme de başkalaşarak değişime uğradı. Sulu tarımda kullanılacak malzeme ihtiyacı yeni fabrikaların kurulmasını da beraberinde getirdi. Gübre, ilaç ve ziraat aletleriyle ilgili fabrikalar açıldı. Bunlar, sosyal hayatı şöyle etkiledi: Yöre halkı özellikle kadınlar fabrikada çalışmaya başlayınca yılladır evlerinden çıkmayan kadınlar ekonomik üretime katıldı. Bu, aynı zamanda toplumsal norm ve değerlerin değişmesini de sağladı. Kalkınmakta olan Urfa kenti daha önce dışarıya göç veren konumunda iken GAP nedeniyle göç almaya başlamıştır. Bu nedenle çarpık kentleşme ve gecekondular mahalleleri ortaya çıkmıştır. Kent nüfusunun artması ve karmaşıklaşması yeni ihtiyaçları doğurmuştur. Bu bağlamda Urfa’da büyük sanayi sektörlerinin (banka, mağaza vs) şubeleri açılmıştır. Kent hayatını kompleks hali, ilişkileri sosyal değerleri değiştirerek yeni bir hayat tarzının doğmasını sağlamıştır. Yani, Urfa geleneksel hayat tarzından koparak modern hayat tarzına doğru yönelmiştir.

Tüm bu değişimler aynı zamanda geleneksel sanatlar olan; Kazazlık, Keçecilik, Sarraçlık, Kürkçülük vb meslekleri olumsuz etkilemiş hatta bu meslekleri yok olma noktasına getirmiştir. Şimdi artık bu meslekteki ürünler, odaları süsleyen ve büfelerde sergilenen antika nesnelere öteye bir anlam taşımamaktadır.

Sonuç itibariyle; Urfa tarihte sahip olduğu coğrafi ve siyasi konum itibariyle birçok devlet ev sahipliği yapmış ve onların medeniyet motiflerini bağrında korumuş bir zenginliğe sahiptir. Bugün Urfa’da her medeniyetten bir parça, bir iz görmek mümkündür. Peygamberlerin de yaşayıp gezdiği kent olan Urfa, asırlar boyunca tüm dinlerin kutsal mekanları arasında yer almıştır. İşte bu yoğun ve karmaşık tarihi birikim, Urfa toplumsal hayatında hoşgörüyü, samimiyeti, içtenliği ve barışçı ortamı doğurmuştur. Farklı din ve kültürlerden oluşan halklar (Araplar, Ermeniler, Türkler, Kürtler, Süryaniler vs), bugün bile bir arada yaşamasını becerebiliyorlar. Urfa’nın bu manevi ve yoğun medeni tecrübesi Urfa’yı cazip bir kent haline getirmiştir. Gelenek ve din Urfa’da en hakim öğelerdir. 1960 yılıyla birlikte değişmeye başlayan Urfa bugün modernizme karşı geleneksel hayat anlayışıyla direnmektedir. 8-10 katlı binaların yanında, avlulu içinde nar ağacı bulunan kesme taştan yapılmış geleneksel Urfa mimarisini yansıtan evleri görmek mümkündür. GAP’la birlikte hızlanan modernleşme, geleneksel örf ve adetleri tehdit etmektedir. Bu meyanda geleneği ihya etmek ve onu zenginleştirip yenileyerek tanıtmak, Urfa toplum yapısı için hayatiyet taşıyan bir görevdir.

Bu çalışmada Urfa tarihi ve kültür hayatının ele almamızın amacı, Urfa toplumsal yapısını geleneğe uygun olarak tanıtmak ve çalışmanın konusu olan “Sıra Geceleri Geleneği”nin dayandığı gelenek ve kültür dokusunu anlamaktır.

Gelenek müşterek bilgeliktir.

3. BİR GELENEK OLARAK “SIRA GECELERİ”

3.1 GELENEK-SIRA-KÜLTÜR

İnsanların topluluk yaşamına geçmesi, bireysel düşünüş ve davranışlarının belli bir düzene girmesini, bu düzende hareket etmesinin neticelendirmiştir. Birey, toplumsal hayatı ve onun öngördüğü kuralları gözeterek yaşamak durumunda kalmıştır. Toplumsal hayata ilişkin düzenlemeler ilişkilerin mahiyeti ve davranış kalıpları yazılı ve sözlü kurallar olmak üzere iki şekildedir. Yazılı kurallar; yasalar, anayasalar, kanunlar, tüzükler vs hukuk normlarıdır. Sözlü kurallar ve yaptırımlar ise, daha çok örf-adet ve törelerin öngördüğü baskı, mahrumiyet, dışlanma vb. psikolojik yaptırım kuralarıdır. İşte hayatı düzenlemeye dair sözlü kurallar geleneği de içine alan bir çerçeveyi kapsar. Gelenek, en kaba tabiriyle belli bir çerçevede hareket etmeyi ve toplumsal ilişkileri bu meyanda devam ettirmeyi ister. Daha kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse “gelenek; bir topluluğun kendinden önceki nesillerden devralıp kısmen dönüştürerek sonraki nesillere devrettiği inanç, kurum ve seromonileri içeren her türlü toplumsal pratiktir.” (Demir, Acar, 1996:115) Geleneğe ilişkin birçok tanım yapılmasına rağmen konumuzu da ilgilendiren yönüyle bu tanım daha elverişlidir. Gelenek, yapı olarak bir “sürekliliği”, “aktarma” (rivayet) ve “istikrar”ı bünyesinde taşıyan özelliklere sahiptir. Bu anlamda insan hayatını kapsayan ve düzenleyen yönüyle gelenek “kollektif bir bilgelik”tir. O, insanların tarihsel süreçte birikimini elde ettiği hayata ilişkin tecrübi uygulamalardır.

Her toplum, örf, adet, kurumlar, konuşma şekli, giyim-kuşam, kanunlar, şarkı, türkü, masallar vb rivayet (aktarma) yoluyla gelen bir folkloru sahiptir. Toplumlar tüm bu öğelere kendi değer yargılarını yükleyerek “geleneksel bir görecelilik” oluştururlar. Geleneksel motiflerin ve uygulamaların meşrutiyeti ve sahihliği selefere (ilk uygulayıcılar) benzeme ve uyuşma ölçütü ile belirlenir. (Armağan, 1992:56) Zamanla geleneksel uygulamalarda bir değişim olacağı için ilk uygulayıcı (selefler)’ya en yakın tarz, sahih ve meşru kabul edilir. Farklı olan değişiklikler “bid’at” diye tanımlanır ve bunların gelenekten ayıklanması gerekir. (Armağan, 1992:57) “Bir ögenin veya kurumun geleneksel hale gelebilmesi için o şeyin geçmişte varolmuş olması, en az iki nesil boyunca uygulanmış olması ve o kurumu, o öğeyi en azından bazı kimselerin sürdürmeyi arzu etmeleri gerekir” (Armağan, 1992:57) Buradan da anlaşılacağı üzere herhangi bir uygulama veya kurumun gelenekselliği çeşitli ölçütlere göredir. Bu çalışmamızın konusu olan “Sıra Gecesi”nin gelenek olup olmadığını bu bağlamda analiz edilebilir. Kaynak kişilerle yapılan mülakatlarda Sıra Gecelerinin en az 150 yıllık (yaklaşık üç nesil) bir geçmişini olduğu dile getirilmiş ayrıca bugün halen yaygın bir tarzda uygulanan Sıra Geceleri bir gelenek olarak kendini ortaya koymuştur.

Şanlı Urfa coğrafyasının ve tarihi birikiminin bir ürünü olarak karşımıza çıkan Sıra Geceleri Geleneği, geleneksel hayatın bir mirasıdır. Gerçekten Şanlı Urfa bir yanıla modern, diğer yanıla geleneksel hayatın numunelerini yansıtan kompleks bir kenttir. Apartmanların yanında, geleneksel Urfa mimarisinin avlulu evleri, resmi

ilişkilerin (özellikle apartmanlaşmanın olduğu semtlerde) bitişiğinde halen içtenliğini kaybetmemiş samimi ilişkiler aile ve birincil grupların (sıra gruplar, arkadaş gruplar, aile dostluklar vs) varlığıyla, henüz ruhunu yitirmemiş küçük ölçekli esnaf ve zanaatkarlarıyla Şanlı Urfa, modernleşmeyle gelenekselliğin derinden çatıştığı bir arenadır. Kültür yapısındaki mozaikliğini yitirmemiş olan Şanlı Urfa toplumsal hayatı bugün çeşitli ırk ve milletlerin gelenek ve kültürlerini bir arada özümlemiş bir potada eriterek toplumsal hayatın huzur ve barış dinamiği haline getirmiştir. İşte Sıra Gecelerinin doğuşunun bir nedeni de bu farklı ama bütüncül yapıdan kaynaklanmaktadır. (3. K.K)

Şanlı Urfa'daki bu hoşgörü ve uzlaşmanın altında "İbrahim Halilullah'ın dostluğu ve hoşgörüsü" yattığı düşüncesi bölgede yaygın bir kanaattir. Tüm bu birikim, Şanlı Urfa toplumsal yapısının sağlam bir karakter kazanmasına ve çok renkli bir kültür dokusu oluşturmasına olanak vermiştir.

3.2 SIRA GECESİ GELENEĞİNİN TARİHİ KAYNAĞI, OLUŞUMU VE NİTELİĞİ

Sıra Geceleri, olgusu etimolojik olarak iki durumu belirtmektedir. "sıra; tertip, düzen, intizam ve belli ölçülere göre dizilmiş olma hali"ni karşılar. (Doğan, 1996:980) "Gece" ise, güneşin batışından doğuşuna kadar ki zamanı kapsar. Gece aynı zamanda "kutlama, toplantı, eğlence"yi de içine alan bir anlama sahiptir. Şanlı Urfa'da uygulanan Sıra Geceleri Geleneğinde grupların toplanış vakitlerini gece ve toplanmaların "sıra" ile olması bu geleneğe "Sıra Geceleri" denmesinin sebeplerindedir. (1.2...vd KK) Geleneğin ilk defa ne zaman uygulandığı hakkında herhangi bir yazılı kaynak bulunamamıştır. Ancak sözlü (şifahi) bilgilere göre geleneğin en az 150-200 yıllık bir geçmişinin olduğu varsayılıyor. (1.2...vd KK) Hasan Açıanal'm "19.yy sonlarında Urfa'da Sosyal Hayat" adlı makalesinde: "Sultan Abdulaziz'in saltanatını son günlerinde..." diye başlayan ve 1875 diye belirtilen Urfa'nın sosyal hayatını anlatan yazıda: "tatil günlerinde yapılan sohbet toplantılar, müzikle canlandırılırdı, sefahat yoktu, iştret (alkollü içki içmek) menfur idi. (nefret edilirdi)". Kış geceleri evlerde "sıra" denilen toplantılar yapılırdı. Ulema, Salı ve Cuma geceleri, esnaf, çoğunlukla gece aşırı toplanırdı. Bu toplantılar nöbetleşe yapılırdı. Bu gece toplantılarında sohbet edilir, oyunlar oynanır, yaşlılar Battal Gazi hikayeleri okurlar ve de müzik icra edilirdi." (Açıanal, 1997:123-129) Bu bilgiler, matbu olarak geleneğin 115 yıllık bir ömrünün olduğunu bize bildiriyor. Ancak bir uygulamanın gelenek haline gelmesindeki olgunlaşma ve oturma sürecini düşünürsek daha gerilere gitmek mümkündür. Açıanal'm verdiği bilgilerde geleneğin uygulanışına dair özü yansıtan bazı ip uçları da mevcut. Sefahatten uzak, içinde hikmeti taşıyan ve iştretin olmadığı tarz, günümüzdeki uygulamalarla kıyas imkanı vermektedir.

Her insan, doğuştan bazı gruplara dahil olarak dünyaya gelir. Kişinin çabası ve iradesi onun çeşitli gruplara girmesini sağlar. Aile, irademiz dışında katılmış olduğumuz bir grup olmasına karşın arkadaş, oyun ve ilgi gruplar kendi irademizle bilerek ve isteyerek katıldığımız gruplardır. Grupları ilişki biçimlerine göre sınıflayan Tönnies Cemaat ve Cemiyet ayrımı yapmıştır. Sıra grupları, iradi olarak katılımın sağladığı, ilişki biçimine göre de "cemaat duygusu"nun hakim olduğu sosyal gruplardır. Bu tür gruplar "...kendiliğinden meydana gelen, kan birliğine müşterek duygu ve yaşayış esaslarına dayanan gruplardır." (Sezen, 1990:17) Tönnis'e göre: "Bu yapılanmaları oluşturan psikolojik cevher; bütün ruhi kıpırdanışlar, hisler, kanaatler, şahsi eğilimler, hissi bağlılık, sadakat ve sevgidir." (Tönnis'den Sezen, 1990) Sıra gruplarının oluşmasında

bu nüvelerin olduğunu ortaya koyduktan sonra farklı grupların özelliklerine geçebiliriz. Grupların oluşmasındaki hakim atmosfer, gelenek olmasına rağmen, grup bireylerin “mesleki, fikri ve ruhi farklılıkları” grupların genel karakterini belirleyen değişkenlerdir. Kişi, kendisine ilgi, eğilim ve zevk açısından en uygun kimselerle bir grup oluşturur. Bu anlamda meslek, ilgi ve fikir ölçütlerine göre çeşitli gruplar görmek mümkündür. Mesela edebiyatçıların sıra grubu, kuşçuların, keçecilerin sıra grubu, sohbet ve müzik grupları gibi. Grupların oluşumu kendiliğinden olur. Önceden düşünülüp, tasarlanmaz. Grupların uzmanlaşması ve ayrışması günümüzde gerçekleşmiştir. Geleneğin ilk uygulamalarında mesleki farklılık yoktur. Tüm meslekleri bir sırada görmek mümkündür. Sıra geleneğini zamanla yaygınlaşması ve gelişmesiyle, gruplarda mesleki bir ayrışma olmuştur. Fakat halen mesleki açıdan karmaşık gruplar görmek mümkündür. Genel hatlarıyla, sıra geleneğinin oluşumu grupların nitelikleri ve grupların temel karakteri hakkında bilgi verdikten sonra sıra geleneği hakkında tanımları incelemeye geçebiliriz.

Kaynak kişilerle yapılan mülakatlarda her kişi kendi grubunu tanıtanın yanında sıra hakkında da genel tasvirlerde bulunmuştur.

Naci İpek; “150-200 yıl gibi bir geçmişi olan sıra geleneği, toplumsal ve coğrafi şartların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sıra, aynı ilgi ve eğilimlere sahip arkadaşların belli aralıklarla (sırayla), herkeste bir defa olmak kaydıyla bir araya gelip bir düzen içinde hoşça vakit geçirdiği bir gelenektir.” (3. K.K)

M. Hulusi Öcal; “Kesin tarihi bilinmemekle birlikte 200 yıllık bir geçmişi olan sıra; dinlenme, eğlenme ve karşılıklı bilgi alışverişinin gerçekleştiği birbirini tanıyan arkadaşlardan oluşmuş aynı fikir ve duygu inceliğine sahip bu kişilerin periyodik aralıklarla bir araya gelip belli kurallara göre uyguladığı bir gelenektir.” (7. K.K)

“Kış gecelerinde birbirine yakın yaş grubundaki arkadaş gruplarının her hafta bir arkadaşın evinde olmak üzere belirli bir niteliğe ve düzene göre sıra ile yaptığı toplantılara Şanlı Urfa’da “Sıra Gecesi” denmektedir. (Akbiyık, 1999:21)

Yapılan bazı tanımlar da Şanlı Urfa kültür dokusunda ön plana çıkan müzikle birincil ilişkilerin hakim olduğu sohbet birliktelikleri (toplantı)ni de açıklık kazandırmaktadır.

“Genel bir yargıya varılacak olunursa, sıra gecesi; ses, saz ve söz üstüne sohbet yapılan bir meclistir. Sıra gecesi, baştan sona muhabbetir, musikidir, edebiyattır. Ariflerin söze geldiği, çırakların dize geldiği, gönül güzelliklerin göze geldiği, şiirlerin saza geldiği gecelerdir.” (Gülseren, 1991:28)

“çeşitli sohbetlerin yapıldığı sıra uygulamalarının sazlı ve sözlü olarak yapılanlardan farklı olarak tef’le müzik icra edilen dini muhtevalı sohbet grupları da mevcuttur.” (Suman, 1997:13) Sıra gecesi geleneği içerik olarak Ahi/Fütüvvet oluşumlarıyla benzerlik göstermektedir. Görüldüğü gibi, tanımlar açıklayıcı olmaya çalıştıkları oranla, tanımlayıcı niteliğini kaybetmeye ve betimleyici bir hale dönüşmektedir. Betimler (tasvir) ise, bizi bir sıralamaya götürür. O halde, yapılan tanımlardan şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

- a) Sıra gecesi, her şeyden önce köklü ve yaygın bir gelenektir.

- b) Sıra gecesi, insanların zamanlarını toplumsal yapıya uygun tarzda değerlendirdikleri bir gelenektir.
- c) Sıra gecesi, bir grup faaliyetidir.
- d) Gruplar, kendi içinde homojendir.
- e) Bireylerin ortak özellikleri, aynı zamanda grubun genel yapısını da belirlemektedir.
- f) Gelenek, belli bir zaman kesitinde (kışın/gece) belirli bir düzende ve önceden belirlenmiş nitelikler çerçevesinde uygulanmaktadır.
- g) Sıra, belirli norm ve değerlere sahiptir.
- h) Sıra, coğrafi ve kültürel bir üründür. Belli bir ırk veya milli kültüre ait değildir.

Sıra gecesi geleneği birçok fonksiyona sahiptir. (Dayanışma, dostluk, sosyalleşme, geleneğin sürdürülmesi vs) "Sıra gecesi, içinde belirli katı kurallar taşımamla beraber hakim kültür ve geleneğin etkisiyle bazı değerler kendini geleneğe yansıtmıştır. Bu değer yargıları:

- a) Adap ve erkân
- b) Saygı ve sevgi
- c) Saygı ve sevgi anlayışıyla pekişen eğlence
- d) İkramlar" (Suman, 1999:3-4)

Genel itibariyle geleneğin çerçevesi bu şekilde çizilmektedir. Yapılan tanımlardan yola çıkarak şöyle bir tanım geliştirilebilir:

Sıra Geleneğinin Tanımı ve Tanımları

Sıra Geceleri Geleneği, Urfa yöresine ait bir gelenek olup, çeşitli akran gruplarının belirli zaman ve mekanlarda bir düzene (ritüeller) göre gerçekleştirdiği, kendine özgü norm ve değerleri olan informel (resmi olmayan) gruplardan müteşekkil bir toplumsal olgudur.

3.3 SIRA GECELERİ GELENEĞİNİN UYGULANIŞI VE İŞLEYİŞİ

Sıra Geceleri Geleneği, daha önce de belirtildiği gibi belirli bir zaman ve süreklilik ağı içinde uygulanır. Gelenek; zaman, mekan gruplar ve uygulama farklılıklarını taşıyan özelliklere sahiptir. Şanlı Urfa ikliminin karasa olması –yazların çok sıcak ve kışların soğuk oluşu- geleneğin doğuşunu etkileyen faktörlerdendir. Bu nedenle Sıra Geceleri Geleneği mevsim itibariyle kışın uygulanır. Tarım ekonomisine dayalı az gelişmiş bir sanayiye sahip Şanlı Urfa halkının kış mevsiminde yapılacak işi yoktur. Özellikle gecelerin de uzun olması dolayısıyla bir boşluğun varlığı, zamanı değerlendirmeye yönelik çabaları hareketlendirmiştir. Sıra, bir yönüyle böyle bir gereksinimin sonucudur. Nüfusun az olması ve dolayısıyla homojenliğin ağır basması böylesi samimi ve sıcak dostluların oluşmasını sağlayan ilişki kalıplarına olanak vermiştir. Bu nedenle sıra toplantıları en yaygın olarak kış gecelerinde uygulanmıştır. Mekan olarak sıra, sıra gezenlerin evlerinde grup için ayrılan kısımda gerçekleşir. Sıra, evin dışında başka bir mekanda pek nadir görülür. Bunun nedeni, ev halkının, hane reisinin dostlarının yakından tanıyıp bir güven sağlanması içindir. Böylece kişinin ailesi, ev reisinin kimlerle oturup kalktığını öğrenir. Sıra Geceleri Geleneği nin sıra gezenlerin evinde yapılmasının bir diğer nedeni de gruptakilerin kendi arkadaşının durumunu yakından görmek ve gerekirse ihtiyaçları karşılamak için yardım girişimlerinde bulunmak içindir.

Şanlı Urfa'da yaşayan çoğu insan bir sıra grubuna dahildir. Gruplar daha önceden bir birini tanıyan duygu ve düşünce yönüyle mutabık olacaklarını kabul eden kişilerden oluşur. Her grup, kişilerin ortak amaç ve düşüncelerine göre biçimlenir. Bireylerin genel eğilimleri, sıra grubunun karakterini de belirler. Şayet grup tamamlanmışsa gruplardan biri kışın başlamasıyla “ilk çırayı ben yakayım” diyerek önceden belirlenmiş gecede arkadaşlarını ağırlamak üzere sıranın başlamasına ön ayak olur.

3.3.1 “ÇIRA YANDIRMA” VE SIRANIN BAŞLATILMASI

Toplumların dili aynı zamanda onların tarihsel serüvenlerini de yansıtır. Arap toplumunda çöl ve deve ile ilgili onlarca kelime ve deyimler vardır. Yine Rus toplumunda, soğuk ve dağlarla ilgili dile yerleşmiş sözcükler ve deyimler görmek mümkündür. Tüm bunlar o toplumların içinde bulunduğu fiziki ve coğrafi şartlarla ilişkilidir. Buradan hareketle Şanlı Urfa ağzında, “çıra yandırma” olarak geçen deyim hem toplumsal, hem de kültürel bir anlamı taşımaktadır. Elektrik enerjisini uzun yıllar Şanlı Urfa'ya gelmemesi ve onun yerine gaz lambasının kullanımı –ki Urfa'da buna çıra

denir- böyle bir deyimın oluşmasına imkan vermiştir. Bu fiziki şartların doğurduğu olumsuzluk ve kısıtlılık anlam kazanarak dile yerleşmiştir. “Çıra yandırma”; Urfa’da bir başkasını evine davet etme ve ona evinin kapılarını açarak onu ağırlama anlamındadır. İşte, sıra gezen grupların sırayı başlatmak için kullandıkları bu kavram, Urfa’nın tarihi serüveninin bir sonucudur. İlk çıra yandıranın evinde sıra grubu toplandıktan sonra, diğer arkadaşlarının sırasının belirlenmesi için kura çekilir veya bu anlaşılacak bir düzene konulur. Sıra bu şekilde başladıktan sonra, sıra grubu mevsim boyunca hangi yemek ve tatlı türlerinin ikram edileceğini de belirler. Grubun ortalama ekonomik durumu, baz alınarak sıra gezenlerin de onayı ile nelerin ikram edileceği kararlaştırılır. Kararlaştırılan yemekten farklı olarak daha zengin ve çeşitli ikramlar sunarak düzeni bozanlara ceza verilir. (1.2.3. vd. K.K) Buradaki incelik diğer sıra gezenlerin incinmemesi ve bir minnet altında kalmamasını içerir. Sıralar başlarken eğer bu ilk defa oluşan bir grup ise gruba bir başkan ve bir de “kasa” denilen, ekonomik faaliyetlerden sorumlu bir seçilir. Şayet grup daha önceden kurulmuş bir grup ise, önceki başkan tekrar oylanarak seçilir. Başkan, çekilmek istiyorsa yeni bir başkan gruba seçilir. Başkan; burda sembolik bir statüye sahiptir. Grubu organize eder ve grup normlarını sözlü olarak hatırlatma işlevini görür.

3.3.2 SIRA GELENEĞİNDE SOHBET FASLI

Her grup kendince belirlediği tarihte sırasını gerçekleştirir. Usul gereği sıraya erken gelinir. Bu, en fazla sıranın başlama saatinden yarım saat öncedir. Sıraya gecikenler ayrıca cezalandırılır. Sıra gezenler bir araya geldiğinde ev sahibi –sırayı yapan- oturulacak yeri göstererek arkadaşlarını ağırlar. Grup yapısı, sıra gecesinin nasıl işleyeceğini de doğal olarak belirler. Sohbet, yemek ve müzik faslı ayrışmamış olmakla birlikte grupların isteğine göre işleyiş değişebilir. Sırada, önce sıra gezenler birbirlerinin hal ve hatırlarını sorarlar. İhtiyacı ve sorunu olan grup üyesi varsa sohbet faslında bu konu çözümlenir. Daha sonra, ziyaret ve mağdurlara yapılacak yardımlar konuşulur. Sohbet ortamındaki dekor ve oturma düzeni Şanlı Urfa mahalli geleneğini yansıtır. Büyükler, üst baş denilen, odanın üst köşesinde oturur. Gençler ve yaşça küçükler, alt baş denilen kapıya yakın odanın alt kesiminde oturur. (1.2.3. vd. K.K) Bu arada ev sahibi, misafirlerine “mırra” ikram eder. Bu, Urfa’ya özgü belirli şartlarda yapılan şekersiz kahvedir. “Mırra”; Arapça “acı” anlamındadır. Mırranın Urfa’da kendine has içiş tarzı vardır. Kahve sıra gezenlere iki defa ikram edilir. Fincan, elde tutulur, yere bırakılmaz. Fincanı yere bırakma ve kahveyi bir defa içmek, bu usulü ve geleneği bilmemek aynı zamanda kahveyi dağıtana da bir saygısızlık olarak addedilir. (Karatay, 1999:27-28)

Sohbet ortamında önceden belirlenmiş konular yoktur. İletişim ve diyalog doğal bir etkileşimle ortaya çıkar. Gruptakilerin mesleki özellikleri ve eğilimleri onların sohbet konularını da etkiler. Sohbetler; mesleki, mahalli, bölgesel, ulusal düzeyde olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsar. Eğer sıra grubu gençlerden oluşuyorsa evlilik, askerlik, okul ve iş gibi konular, şayet yetişkinlerden oluşan bir grup ise, grubun yapısına göre edebiyat, dini konular, müzik vs konuşulur. Sırada bilgi ve görgüce gün görmüş kimse varsa o, diğer kişilere tecrübesinden hatıra ve anılarından pasajlar anlatır. Böylece bir bilgi alış verişı olur. (Enformasyon) Her kişi konuşulan konu hakkında kendi görüş ve değerlendirmelerini dile getirir. Sohbet, diyalogdan öteye gitmez. Tartışma ve çatışma hemen hemen hiç görülmez. Ancak böyle bir durum olursa sıra arkadaşları konuyu dağıtıp havayı yumuşatırlar.

Sohbet faslında kitap okuyan gruplar da mevcuttur. Okuyuşu ve yorumlaması güçlü olan birisi eline bir kitap alıp gruptakileri buradan bilgilendirir. Okunan kitaplar genel olarak: Risale-i Nur, Marifetnâme, İlmihal ve fıkıh kitapları, cenkler, edebi eserler ve çeşitli tefsir kitaplarıdır. Sıra grubu, gündemdeki veya pratik hayatta ihtiyaç duyulan herhangi bir konu hakkında o konunun ehli (uzmanı) kişileri sıraya davet edebilir. İhtiyaç duyulan konuda sıra grubu bu uzman kişi tarafından bilgilendirilir. (İmam, doktor, avukat vs) Sohbet faslında bireyler birbirlerinin bilgi ve becerilerinden istifade ederler. Bu anlamda bir sosyalleşme ve etkileşim mevcuttur. Sohbet devam ederken sıradakilere ikram edilecek olan çiğköfte için sıradakilere çiğköfteyi en iyi yoğuran kişi bu işi yapmak için kalkar. Ona yardımcı olmak üzere bir kişi daha malzemeleri hazırlamak için sohbeti bırakıp işe koşar. Çiğköfteyle uğraşanlar hem çalışır, hem de sohbeti dinlerler. İş bölümü gönüllü olarak gerçekleşir. Hiç kimse zorlanarak çalıştırılmaz. Sıra gecelerinde çiğköfteyi erkek yoğurur. Çiğköfteyi kıvamınca yoğurmak, Şanlı Urfa'da bir yetenek ve prestij unsurudur. Çiğköfte hazır hale geldiği an sohbet sonuçlandırılarak yemek faslına geçilir.

3.3.3. SIRA GECESİ GELENEĞİNDE YEMEK FASLI

“Sıra gecelerinde yemek mükellef bir ziyafet değil, standarttır. İsmi üstünde “sıra yemeği” olup davet yemeği değildir. Mükellef sofraya açanlara bundan vazgeçinceye kadar ceza verilir. Ceza, sıra gecesinin üst üste onun evinde düzenlenmesidir. Urfa'nın kültüründe yemek törenseldir. Yemeğin kendisinden çok onun malzemesi ve yapılış şekli önemlidir. (Bulaç, 2000)

Sıranın yemek faslı diğer fasıllarda olduğu gibi belli bir geleneksel arka plana dayanmakta ve işleyiş belli bir çerçevede gerçekleşmektedir. Sırada yemek çeşidi olarak hemen hemen her sıranın başat yemeği olan çiğköfte en ön sıradadır. Evlerde yapılan sıralarda bu seçicilik devam ederken odalarda veya kiralık evlerde yapılan sıralarda pratikliği açısından kebab ikram olarak tercih edilir. Çiğköftenin her sırada olmasının nedeni yapılış ve hazırlanışının erkekler tarafından kolay olması ve bunun Urfa geleneğindeki önemine binaendir. Çiğköfte, efsanevi bir yemek türüdür. Rivayetlere göre çiğköfte şöyle ortaya çıkmıştır.

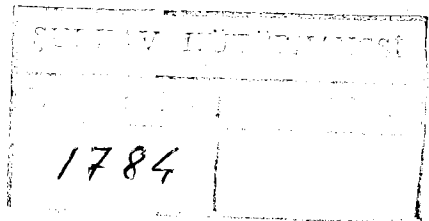
“Zaman, MÖ 12.yy, mekan Mezopotamya toprakları ve yer Urfa Babil kralı Nemrut (Bu kralın Hamurabi de olduğu söylenir) küfrün zirvesindedir ve tanrılık iddiasında bulunmaktadır. Kendisine karşı çıkanları zulüm, işkence ve ölümle sindirmektedir. Nemrut'a karşı çıkanlar arasında Hz. İbrahim de vardır. Hz. İbrahim (A.S) tek, gerçek insana ve hiçbir yaratığa benzemeyen 'Allah' fikrini yaymaya çalışmaktadır. Nemrut herkese ibret olsun diye Hz. İbrahim'in ateşe atılarak yakılmasına karar verir. Geniş bir alana günlerce odun yığılır. Dağda, bayırda, evde kısacası yanmaya müsait çevrede ne varsa, Nemrut'un emriyle toplatılır. Odun ve yakacak toplatmak için Nemrut'un fermanına göre ateş yakmak yasaklandığından halk, yemek pişirememektedir. Canlarını Nemrut'un elinden kurtarmak için herkes bu emre uymaktadır. Nemrut'un bu yaşağından dolayı halk arasında var olan bir inanışa göre, çiğköfte şöyle yapılmıştır: Bir gün dağda avlayıp evine getirdiği ceylanın etinden yemek pişirilmesini karısına salık veren bir Urfa'lı yiğit avdan döndüğü için yorgundur ve uykuya dalar. Eşine bir şeyler hazırlamak isteyen kadın, Nemrut'un yaşağı ve kocasının arzusu karşısında ne yapacağını düşünürken aklına şöyle bir yemek yapmak gelir ve bunu uygular: Ceylanın etinin en yağsız kısımlarını ayırarak iki taş arasında hamur kıvamına gelinceye kadar ezer. Ezilen etin içine bulgur, soğan, isot (biber), tuz katarak bir kap içinde karıştırarak yoğurur. Yoğrulmuş malzemenin tadına bakar, kendince iyi

olmuş fakat kocasının tepkisini merak eder. Kocasını uyandırır, çaresizlik yüzünden yemeği kocasının önüne koyar. Kocasını yemeği beğenir ve karısını bu maharetinden dolayı takdir eder. İşte çiğköfte Urfa halkı arasında bu şekilde cereyan eden olayla birlikte Urfa mutfağına girmiştir.” (Karatay, 1999:35-36)

"Şanlı Urfa'da bulunan ve dünyanın İlk üniversitesi olma vasfını taşıyan Harran Üniversitesi zamanında, tüberküloz hastalığına yakalanan bir kişi, üniversitenin doktoruna başvurup çare arar. Doktor, onu tedavi edip, ilaç olarak çiğ et yemesini önerir. Yalnız bu et, dananın yağsız bölümünden olmalıdır. Bunun üzerine şaşırın hasta, çiğ eti nasıl yiyeceğini söyleyince doktor ona, eti döğmek ve içine tuzla beraber çeşitli malzemeler karıştırmak suretiyle rahatlıkla yiyebileceğini söylemiş, hastasını yolculuşturmuştur. Tuz ve çeşitli malzemelerle çiğ eti karıştırıp yemeye başlayan kişinin hastalığının giderek geçtiği görülmüş ve ilerleyen zaman diliminde tamamıyla bu hastalığından kurtulduğu söylenmiştir” (Suman, s.34)

Görüldüğü gibi, çiğköftenin serüvenleri farklı farklıdır. Çiğköfte şanlı Urfa halkı için gayet önemlidir. Şanlı Urfa'da hemen hemen her erkek çiğköfte yapmasını bilir. Çiğköfteyi en iyi yoğurana toplumca bir prestij atfedilir. Gençler ve çocuklar çiğköftenin yapılışını sırada gözlemleyerek öğrenirler. Sırada içecek olarak ayran, çay ve mırza ikram edilir. Medyada ortaya çıkan boyutuyla alkollü içecekler kesinlikle sıraya özgü bir uygulama değildir. Rakı vb alkollü içecekler sıra geleneğinde yoktur. Şanlı Urfa toplumsal yapısının değer sistemi ve sıra gruplarının hassasiyeti buna müsaade etmez. "içki bilinci dağıtıp kişiyi sarhoş ettiğiinden sıra ortamındaki samimi ve hoş ortamı bozan dostlukları zedeleyen davranışlara neden olduğu için sırada bulundurulmaz" (1.2.6. K.K) Urfa geleneksel yapısında içki içmek ve sarhoş gezmek yadırganır.

Sıra Geceleri Geleneğinde ayrıca Şanlı Urfa'ya özgü tatlı çeşitleri de ikram edilir. Önceden grupça kararlaştırılan türlerin dışında Şanlı Urfa'da; katmer, cennet çamuru, şıllık, palıza, kadayıf vs türü tatlılar sırada ikram edilir. Sıra gruplarının bir de "SEHENİYE" diye bir uygulamaları vardır. "Sehen", Şanlı Urfa ağzında tabak ağzındadır. Grup önceden seheniye yapılacağını ilan ederse ondan sonraki ilk toplantıda her sıra gezen evindeki yemekten bir sehen (tabak) yemek getirir. Arkadaşlar tadımlık olarak bu yemekleri yerler. Bu, genelde ramazan aylarındaki sıralarda yapılır. (2.4. K.K) Bu uygulama ile sıra grubundakiler birbirlerinin ekonomik durumunu derin bir inceliğe yakından görmüş olurlardı ve böylece arkadaşlarına yardım için çeşitli girişimlerde bulunurlar. Sıra Geceleri Geleneğinin toplamında olduğu gibi yemek faslında da bir incelik ve bir düzenlik hakimdir. Yemekler, doymak ve acıkma dürtüsünü gidermek için değil, samimiyeti ve beraberliği sağlamlaştırmak için sembolik bir mahiyettedir. Yemek yapılışı ve yenilişinde şayet sırada küçükler varsa büyüklerini gözlemleyerek sosyalleşirler. Sıra gecesinde yemekler yer sofrasında yenilir. Açıktan "bismillah" çekilerek yemeğe başlanır. Bunun amacı besmele çekmeden yemeğe başlayan varsa onu uyarmaktadır. Yemek faslı bittikten sonra sofrası toplanır. Grup artık kendi yapısına göre müzik, sohbet veya çeşitli oyunlar oynayarak geceyi devam ettirir.

3.3.4 SIRA GECESİ GELENEĞİNDE MÜZİK VE OYUN FASLI

Sıranın diğer bir faslı olan müzik ve oyun her grupta görülmemekle birlikte bu uygulamayı yapan gruplar da mevcuttur. İster sohbet ağırlıklı olsun, ister müzik ağırlıklı hemen hemen her grup Urfa müziği ve ahengini sırasında yansıtır. Kullandıkları müzik aletleri ve okudukları eserler çeşitli olmak kaydıyla musikiyi terennüm eden ve ona susamışlığını sırasına taşıyan birçok grup vardır. Çalgı aletlerinin olmadığı tefle sınırlı sohbet gruplarında ilahi, kaside ve gazeller sesi ve nefesi kuvvetli kimseler tarafından okunur. Bunu yanı sıra bizzat çalgı aletleriyle –saz, cümbüş, tambura- müzik icra eden gruplar mümkündür. Şanlı Urfa'daki bu musikişinaslık geleneği hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Olayı acı isot (biber) ve çiğköfteyle açıklayanlar olduğu gibi olayın temellerini açıklayan yorumlar da mevcuttur. Bir yoruma göre “20.yy'nin ilk çeyreğine kadar sıra gecelerinde enstrüman kullanılmadığına dair güçlü bir görüş var. İlk defa bu tarihlerde kibrit kutusuna parmak tıklatmaya ve tef çalmaya izin verilmiş. Tefe izin verilmesi peygamber efendimiz (S.A.V)in düğünlerde tef çalmasını tavsiye etmesi dolayısıyladır. Bu durumda enstrüman (ud, tambur, kanun, darbuka vs) kullanımının çok eskilere dayanmadığı anlaşılıyor. Tek parti döneminin ağır baskıları altında dini kültürü çocuklarına ve sonraki nesillere aktarmada güçlüklerle karşılaşan Urfalılar belki de bir kültür mirasını devam ettirme –hatta kimilerine göre bir muhalefet dili geliştirme- saikiyle sıra gecelerinde divan okumayı öne çıkarıp Fuzuli, Nabî, Ziya Paşa, Nezihe Hanım ve şair Abdi'nin divan ve gazellerini okumaya başlamışlar.” (Bulaç, 2000) Şanlı Urfa'daki musiki birikimi çeşitli faktörler ekseninde analiz edilmektedir. Ancak, şurası kesin ki, Şanlı Urfa halkı musikiye can-ı gönülden bağlı ve müzik onun vazgeçilmezleri arasındadır.

Sıra Geceleri Geleneğinde müzik belli bir makama göre tertip edilir. Ve öylece okunur. Buna Urfa'da “makam geleneği” denir. Gazel, türkü ve hoyratlar bu düzene göre okunur. Sırada hakim tarz, halk müziği ve sanat müziğidir. Müzik ortamında usta çırak ilişkisi mevcuttur. Gençler, bu mekanlarda ses ve sazlarını nasıl kullanacaklarını öğrenirler. “Kulak alışkanlığı” burda kazanılır. Şanlı Urfa'da birçok sanatçı sıra ahlakı ve terbiyesinden geçerek müzikte belli bir noktaya ulaşmıştır. “Sıra Gecelerinde müziği bir muhalefet ve bir ifade biçimi olarak en iyi icra eden ustalar Mukim Tahir, Hacı Nuri Hafız, Kel Hamza, Bozeyinoğlu Ahmed, Bekçi Bakır, Cemil Cankat, Tenekeci Mahmut ve Kazancı Bedih'tir. Kazancı Bedih, ilk defa sıra gecelerini eğlence meclislerine taşımaya ve alkollü içki kullanılmasına ses çıkarmayıp kendisi de içmesi dolayısıyla eleştirilmektedir. Bu açıdan İbrahim Tatlıses'in bu geleneğin temsilcisi kabul etmeyenlerin sayısı az değil. Onlara göre elinde içki kadehiyle divan okuyan ya da dansöz oynatarak ‘yetiş ya Muhammed, yetiş ya Ali’ diyen bir insan Urfa'nın köklü ve soylu geleneğini temsil edemez. Ayrıca bu mısra ‘Allah'tan başka yardım ve inayete referanslar göstermekle şıktır.’” (Bulaç, 2000) Görüldüğü gibi, geleneğin müzik faslını öne çıkarıp sırayı salt müzikten ibaret olarak ortaya koyma onun dejenerasyonunu hızlandırmıştır ve müzik geleneğinin yozlaşım bozulmasını doğurmuştur.

Sıra Geceleri Geleneğinde her grup ilgisine oranla müziği icra etmeye çalışır ancak müziğin her sırada olduğu söylenilemez. Müziğin dışında sırada grup üyeleri arasında çeşitli oyunlar da oynanır. Bu oyunlar, Tolaka, Yüzük-Fincan, Tombala vs'dir. Oyunlar eğlence ve vakit geçirmek için oynanır. Belli bir iddia ve kumar amaçlı değildir. Oyunlarda ortaya konan bahis olursa bu gruptakilerin ortak menfaatine kullanılmak üzere grubun kasası denilen para işleriyle ilgilenen kişiye verilir ve bu paralarla fakir ve mağdur kimselere yardımda bulunulur. Artanıyla da kır gezileri

düzenlenir. Oyunlar da müzik gibi her grupta görülmez. Bu konuya duyarlı sıra gruplarında oyunlar oynanır.

Tüm bu faaliyetler gerçekleşirken gerekli olan edep ve ölçü elden bırakılmaz, arkadaşlık ve dostlukları bozacak her türlü tutum ve davranıştan kaçınılır. Sıra grupları gecenin ilerleyen saatlerine doğru sırayı bitirmek için yavaş yavaş toplanırlar.

3.3.5. GECENİN BİTİRİLİŞİ

Sıra gecesinin bitiminin vakti önceden grup kararı ile belirlenmiştir. Gece bitimine az bir süre kalınca ev sahibi son olarak çay ve mirra ikram eder. Mirra, sıraya ilk gelişte iki defa ikram edilirken, kalkma vakti geldiğinde ev sahibi mırroyı bir defa ikram eder. Bu da kibarca "kalkış vaktinin geldiğini" belirtir. Dolaylı olarak bu tutum sıra toplantısının bitiminin ilanıdır. Çay ve kahveler içildikten sonra grup başkanı bir sonraki sıranın tarihi ve kimde olacağını belirtir. Sırayı yapacak kişinin durumu sorulur. Sırayı yapmaya engel bir durum var ise, sıra ondan sonraki kişiye devredilir. Daha sonra başkan ev sahibinden arkadaşları adına müsaade ister ve sıra bitirilir. Sıranın bitiminin mirra (acı kahve) ile bitmesi "bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı vardır." Sözüdeki inceliğe uygun bir benzerlik gösterir. Dostluklar ve beraberlikler böylece uzun yıllar devam eder.

3.4. SIRA GRUPLARI NORM VE DEĞERLERİ

Sıra grupları, grup bireyler göz önünde alındığında ilgi ve eğilimlere göre birçok sıra grubu saymak mümkündür. Ancak grupların temel norm (kural) ve değerleri bir noktada birleşir. Bu geleneğin kendisidir.

Sıra geleneği, birincil ilişkilerin hakim olduğu, cemaat tipi toplulukların bir uygulaması olduğundan gelenek doğal olarak bu ilişki türünün gerektirdiği norm ve değerlere göre şekillenir. Cemaat tipi ilişkilerin görüldüğü topluluklarda ve onların toplumsal kurumlarında eylemler ve ilişkiler yazılı olmayan toplumsal örf ve adete dayanır. Tıpkı bunun gibi sıra geleneğinde, geleneğin nasıl gerçekleşeceğine dair yazılı kurallar mevcut değildir. Daha çok toplum genelince bilinen ve bağlayıcılığı kişiye göre değişebilen şifahi kurallar söz konusudur. Her sıra grubunda, gurubun organizasyonun ve hareketliliğini sağlamak için sembolik bir başkan vardır. Mali işlerle uğraşan "kasa" denilen diğer kişiyle birlikte otorite göreceli olarak dağıtılmıştır. "Sıra Gecelerinin temeli disiplindir." Sıra Gecelerinde gelişten ayrılışa kadar kurallar dizisi vardır. Sıraya katılan kişi bunlara uymak zorundadır. Uyum sağlamayan kişi zaman içinde sıradan ayrılmak zorunda kalır. Sıra gecesinin genel kuralları, sıraya katılanlar tarafından umumiyetle bilinir. Sıraya gelme saati, kalkma saati gibi bazı kurallarda sıra elemanlarının ortak kararı ile belirlenir. Bu kararlara tüm sıra mensupları uymak zorundadır." (Akbiyık, 1999:2) Sırada ikram edilecek yemek ve çeşitler sıranın tarih ve saati yapılacak yardım ve ziyaretler grupların kararı ile belirlenir. Sıraya geç gelen sıranın genel kurallarına uymayan kimse geleneğin yaptırımına maruz kalır. Yaptırım, kuralı çiğneyen kişi tarafından da sırayı benimsemek ve ona devam etmekle önceden kabullenmiş olunur. Yaptırımlar cüzi para cezalarından sıra grubundan uzaklaştırılmaya kadar geniş bir çerçeveyi kapsar. "sıra, bireye dil ve davranış açısından bir çerçeve oluşturur. Kişi bu çerçevenin dışına çıktığında grup normları devreye girer" (1. K. K) Örneğin grubun belirlediği ikramların dışına çıkan veya grubun onayı alınmadan misafir